

Біженці з країн Балтії в таборах Центральної та Західної Європи у контексті американської «політики невизнання» в другій половині 1940-х рр.

Володимир Юшкевич, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті висвітлюється один із проблемних аспектів у американсько-радянських відносинах перших повоєнних років – питання «спірних біженців», що пов'язане з невизнанням США радянської анексії країн Балтії та здійсненням СРСР примусової репатріації. Американська дипломатія часів президентства Франкліна Делано Рузвельта дотримувалася «політики невизнання», оформленої в Доктрині Стімсона (7 січня 1932 р.) та Декларації Веллеса (23 липня 1940 р.). Проголошені зовнішньополітичні акти, однак, не вели за собою зниження рівня відносин з країною-агресором. При цьому офіційний Вашингтон не вважав балтійців громадянами СРСР та зберіг дипломатичні представництва Литви, Латвії та Естонії у США. За адміністрації Президента Гаррі Трумена курс щодо невизнання «добровільного входження трьох прибалтійських республік до складу СРСР» продовжився.

З'ясовано, що після завершення Другої світової війни біженці та переміщені особи з окупованих Радянським Союзом країн Балтії опинилися на території Австрії, Італії, Франції, Швейцарії. Великий контингент перебував у межах американської окупаційної зони в Німеччині, переважну більшість становили вихідці з Литви. Звернуто увагу на чинники, які призвели до масової втечі литовців, латвійців, естонців у 1943–1944 роках. Підкреслено особливе місце американських діаспорних громадських організацій у зборі фінансової допомоги та координації своєї діяльності з Держдепом США. Окремо відзначено роль представників католицької та протестантської національних церков.

Здійснено аналіз листування очільників американських дипмісій Литви (Повілас Жадейкіс), Латвії (Альфредс Білманіс) та Естонії (Йоханнес Каїв) з Держдепом США. Балтійські дипломати постійно наголошували на необхідності протистояння радянській пропагандистській машині стосовно заперечення «добровільної радянзації Прибалтики» і практики огульного звинувачення біженців у «зрадництві» та «колаборації з німцями». У свою чергу, вони вказували на потребу поширення юрисдикції міжнародних організацій на балтійських біженців, визначення їх правового статусу та недопущення їх визнання радянськими громадянами в деяких країнах Європи.

У статті розглянуто джерельний потенціал дипломатичної переписки документів американського зовнішньополітичного відомства. Звертається увага на аналіз даного питання в працях зарубіжних істориків.

З'ясовано, що при вирішенні проблеми біженців та переміщених осіб американська дипломатія у перші повоєнні роки перебувала у пошуку консенсусу між гуманітаристськими мотивами по забезпеченню права людини на притулок та виконанням союзницьких зобов'язань у питаннях діяльності радянських репатріаційних місій. Проте «балтійські біженці» становили окрему категорію, яких у зв'язку з невизнанням анексії американці на контрольованих ними територіях намагалися не видавати СРСР.

Ключові слова: США; Держдеп; переміщені особи; балтійські біженці; декларація Веллеса; політика невизнання

Refugees from the Baltic states in the camps of Central and Western Europe in the context of the American «non-recognition policy» in the second half of the 1940's

Volodymyr Yushkevych, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article covers one of the problematic aspects of US-Soviet relations in the first post-war years - the issue of «the controversial refugees», appeared due to non-recognition by the United States of Soviet annexation of the Baltic States and the conduct of forced repatriation by the USSR. American diplomacy during the presidency of Franklin Delano Roosevelt adhered to the «non-recognition policy», concluded in the Stimson Doctrine (January 7, 1932) and the Welles Declaration (July 23, 1940). However, declared foreign policy acts did not lead to a decrease of the level of official relations with the aggressor state. At the same time, the official Washington did not consider the Balts as citizens of the USSR and retained the diplomatic missions of Lithuania, Latvia and Estonia in the United States. Under the administration of President Harry Truman, the course of non-recognition of the «voluntary entry of the three Baltic republics into the USSR» continued.

It was researched that after the end of the Second World War, refugees and displaced persons from the Baltic-occupied Soviet Union were located in Austria, Italy, France and Switzerland. The large contingent was within the limits of the American occupation zone in Germany, the vast majority were immigrants from Lithuania. The attention was paid to the factors that led to the mass exodus of Lithuanians, Latvians, Estonians from 1943 to 1944. It is outlined the special place of American diaspora civic organizations in collecting of financial assistance and coordination of their activities with the US State Department. It is also defined the role of representatives of the Catholic and Protestant national churches.

The researched paper contains an analysis of correspondence between the leaders of the American diplomatic missions of Lithuania (Povilas Žadeikis), Latvia (Alfrēds Bīlmanis) and Estonia (Johannes Kaiv) with the US Department of State. Baltic diplomats constantly emphasized the need to confront the Soviet propaganda machine with regard to the denial of the «voluntary Sovietization of the Baltic» and the practice of sweeping accusation of refugees in «betrayal» and «cooperation with the Germans». In turn, they pointed to the need to extend the jurisdiction and mandate of international organizations on Baltic refugees, to determine their legal status and to prevent their recognition as the Soviet citizens in some European countries.

The article deals with the documental potential of the diplomatic correspondence of the US foreign policy department. Attention is drawn to the analysis of this issue in the research works of foreign historians.

During the first post-war years in matter of refugees' problem and displaced persons, it was found that American diplomacy was in search of consensus between humanitarian reasons for ensuring human rights to asylum and the fulfillment of allied obligations in course of the activities of Soviet repatriation missions. However, «Baltic refugees» were a separate category, which Americans tried not to extradite from their occupied territory to the USSR cause of their non-recognition policy of Soviet annexation of Baltic states.

Keywords: *USA; Department of State; Displaced Persons; Baltic refugees; Welles Declaration; non-recognition policy*

Беженцы из стран Балтии в лагерях Центральной и Западной Европы в контексте американской «политики непризнания» во второй половине 1940-х гг.

Владимир Юшкевич, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье освещается один из проблемных аспектов в американо-советских отношениях первых послевоенных лет – вопрос «спорных беженцев», связанный с непризнанием США советской аннексии стран Балтии и осуществлением СССР принудительной репатриации. Американская дипломатия времен президентства Франклина Делано Рузвельта придерживалась «политики непризнания», оформленной в Доктрине Стимсона (7 января 1932) и Декларации Уэллеса (23 июля 1940). Провозглашенные внешнеполитические акты, однако не вели за собой понижение уровня отношений со страной-агрессором. При этом официальный Вашингтон не считал балтийцев гражданами СССР и сохранил дипломатические представительства Литвы, Латвии и Эстонии в США. При администрации Президента Гарри Трумэна курс по непризнанию «добровольного вхождения трех прибалтийских республик в состав СССР» продолжился.

Установлено, что после окончания Второй мировой войны беженцы и перемещенные лица из оккупированных Советским Союзом стран Балтии оказались на территории Австрии, Италии, Франции, Швейцарии. Большой контингент находился в пределах американской оккупационной зоны в Германии, подавляющее большинство составляли выходцы из Литвы. Обращено внимание на факторы, которые привели к массовому бегству литовцев, латышей, эстонцев в 1943–1944 годах. Подчеркнуто особое место американских диаспорных общественных организаций в сборе финансовой помощи и координации своей деятельности с Госдепом США. Отдельно отмечена роль представителей католической и протестантской национальных церквей.

Осуществлен анализ переписки руководителей американских дипмиссий Литвы (Повилас Жадейкис), Латвии (Альфредс Билманис) и Эстонии (Йоханнес Каив) с Госдепом США. Балтийские дипломаты постоянно подчеркивали необходимость противостояния советской пропагандистской машине относительно отрицания «добровольной советизации Прибалтики» и практики огульного обвинения беженцев в «предательстве» и «коллораации с немцами». В свою очередь, они говорили о необходимости распространения юрисдикции международных организаций на балтийских беженцев, определения их правового статуса и недопущения их признания советскими гражданами в некоторых странах Европы.

В статье рассмотрен исходный потенциал дипломатической переписки документов американского внешнеполитического ведомства. Обращается внимание на анализ данного вопроса в трудах зарубежных историков.

Вияснено, що при вирішенні проблеми беженців і перемещених осіб американська дипломатія в перші післявоєнні роки знаходилась в пошуку консенсусу між гуманітаристськими мотивами по забезпеченню права людини на притулок і виконанням союзницьких зобов'язань в питаннях діяльності радянських репатріаційних мисій. Однак «балтійські беженці» становили окрему категорію, котрої в зв'язі з непризнанням анексії, американці на контрольованих ними територіях намагались не видавати СРСР.

Ключові слова: США; Госдеп; перемещенные лица; балтийские беженцы; декларация Уэллеса; политика непризнания

Постановка проблеми.

Одним із природних, але водночас і трагічних наслідків великих військових конфліктів є кардинальні демографічні перетворення, пов'язані не лише з прямими безповоротними людськими втратами, тимчасовими змінами статевих-вікових співвідношень, але й з масовим переміщенням населення. Після завершення Другої світової війни однією з найактуальніших тем в роботі різноманітних Союзних контрольних комісій було питання біженців та переміщених осіб. Світова спільнота вперше зіткнулася із подібним викликом у настільки серйозних масштабах. Завершення війни констатувало утвердження США у ролі одного зі світових лідерів. Враховуючи нові реалії, безпосередньо із питанням біженців регулярно «зіштовхувалися» американські окупаційні контингенти в європейських країнах, військова адміністрація та міжнародні організації, фінансування яких здійснювалося значною мірою за рахунок внесків зі США. Актуальність дослідження пов'язана з важливим місцем Сполучених Штатів у процесі відбудови зруйнованої Європи, участі у вирішенні долі переміщених осіб та формування нової міжнародної системи опіки над біженцями після 1945 р.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблема американської участі у полегшенні долі балтійських біженців досліджувалась у загальному контексті повоєнної проблеми переміщених осіб у Європі і актуалізована у працях Метью Франка [3; 4] і Джеральда Коена [1] та Марка Вімана [23], які також розглядали політику американської дипломатії та окупаційних військових адміністрацій щодо вирішення європейської «кризи біженців». Окремим аспектом у контексті американського геополітичного протистояння з комуністичним блоком місце балтійських біженців у зовнішній політиці США розглядали Бернард Меджі [6] та Джонатан Льюмдо [5].

Варто зазначити, що значним джерельним потенціалом для аналізу даної проблеми володіють неопубліковані матеріали американсь-

кого зовнішньополітичного відомства з Національного архіву США. Мова йде про листування (інструкції, звіти, меморандуми) між чиновниками Держдепу США та представниками Балтійських дипмісій і громадських організацій.

Мета дослідження пов'язана з ґрунтовним аналізом документів Державного департаменту США перших повоєнних років для з'ясування внеску американської сторони у справу полегшення долі «балтійських ді-пі», що перебували на звільненій від нацистів території Західної та Центральної Європи та залучення в науковий обіг невідомих сюжетів, не висвітлених у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Виклад основного матеріалу.

Радянський Союз, починаючи з 1943 р., намагався добитися від колег по антигітлерівській коаліції визнання своїх територіальних придбань, здійснених у 1939–1940 рр. Наступним кроком, за логікою офіційної Москви, мала стати видача радянським репатріаційним місіям сотень тисяч втікачів з анексованих територій. Норму щодо передачу більшовикам «військовополонених та цивільних осіб», що мали громадянство СРСР, вдалося зафіксувати в окремій угоді зі США, укладеній 11 лютого 1945 р. в Ялті. Доповнював Ялтинський договір своєрідний технічний протокол (дорожня карта) «План передачі через лінію військ колишніх військовослужбовців та цивільних осіб, звільнених Червоною Армією та силами союзників», який підписали 22 травня 1945 р. у Галле. У середовищі союзників тривала дискусія стосовно правової юрисдикції радянських репатріаційних місій. Дискутованими лишалися «спірні особи» – громадяни анексованих СРСР територій у 1939–1940 рр.

Декларація заступника держсекретаря США Самнера Веллеса від 23 липня 1940 р. містила застереження та була виявом негативного ставлення до анексії балтійських держав [7, р. 401–440]. Позиція С. Веллеса стала продовженням «політики невизнання», започаткованої «доктриною Стімсона», що була реакцією на японську окупацію Маньчжурії [22, р. 48.]. У рамках цієї концепції

Сполучені Штати обмежилися морально-психологічним актом осуду, не застосовуючи санкцій до країни-агресора. Після 1940 р. у США офіційно продовжували свою діяльність балтійські дипмісії (литовське та латвійське посольства у Вашингтоні та генеральне консульство Естонії у Нью-Йорку). Американці й надалі визнавали паспорти трьох країн, не вважаючи балтійців радянськими громадянами. Окрім того, США заморозили золотий запас та інше майно держав Балтії. Офіційно входження балтійських держав до СРСР окрім Сполучених Штатів не визнавав Ватикан. Переважна більшість країн світу не змогла сформулювати чітку позицію щодо визнання чи невизнання радянської анексії Балтії. У Британії, Франції та інших країнах, які офіційно не висловили підтримку дій СРСР, місії трьох країн мали неофіційний характер.

У своїх зверненнях до американського Держдепу представники балтійських країн очікували на відновлення своєї незалежності після завершення війни, ставлячи себе в один ряд з іншими малими окупованими країнами (Австрія, Чехословаччина, Норвегія, Данія, Нідерланди, Бельгія) [15, img. 112.]. Дипломати-вигнанці доводили, що держави Балтії упродовж воєнного часу тричі були окупованими Третім Рейхом та СРСР у 1940, 1941 та 1944 рр. Балтійські міграційні кола намагалися поширювати відомості про жахи радянської «подвійної окупації» – масові репресії та депортації місцевого населення.

Представники дипкорпусу країн Балтії у США наголошували на незаконному та агресивному характері анексії, здійсненої Радянським Союзом з порушенням великої кількості правових норм. Мова йшла про грубе недотримання з боку СРСР низки двосторонніх угод з Естонією (Тартуський мирний договір 2 лютого 1920 р., пакт про ненапад 4 травня 1932 р. (мав діяти до 31 грудня 1945 р.), пакт про взаємодопомогу 28 вересня 1939 р.), Латвією (Ризький мирний договір 11 серпня 1920 р., пакт про ненапад 5 лютого 1932 р. (мав діяти до 31 грудня 1945 р.), пакт про взаємодопомогу 5 жовтня 1939) та Литвою (Московський мирний договір 12 липня 1920 р., пакт про ненапад 28 вересня 1926 р. (мав діяти до 31 грудня 1944 р.), пакт про взаємодопомогу 10 жовтня 1939). Також екзильні дипломати наголошували на порушенні радянською стороною норм міжнародного права та відповідних угод: пакту Бріана-Келлога від 27 серпня 1928 р.; другої («засудження територіальних змін проти бажання народів»), третьої («відновлення

суверенних прав народів, позбавлених цього насильницьким шляхом») та шостої статей («життя в безпеці на власній території») Атлантичної хартії від 14 серпня 1941 р.; Декларації звільненої Європи від 11 лютого 1945 р.; першої статті Статуту ООН (право націй на самовизначення).

Наближення Червоної армії та загроза відновлення радянської окупації спричинили масову міграцію з країн Балтії у 1943–1944 рр. За даними Естонського комітету у Німеччині влітку 1945 р. перебувало близько сімсот вісімдесяти тисяч вихідців з окупованих країн Балтії. З них чотириста тисяч походили з Литви, триста тисяч з Латвії, вісімдесят тисяч – з Естонії. Втікачі рухалися переважно у західному напрямі. Колишній міністр пропаганди Латвії (1937–1940) та голова латвійського олімпійського комітету (1938–1940) Альфредс Єкабс Берзіньш повідомляв, що в квітні 1945 р. у Німеччині перебувало близько трьохсот тисяч примусово вигнаних осіб та добровільних втікачів від більшовизму з Латвії. Окрім того, станом на січень 1945 р. у Швеції було зареєстровано три тисячі сімсот біженців-латвійців. Багатьох латвійців, що намагалися втекти морем німці заарештовували. Серед них були колишні високопосадовці довоєнної Латвії – колишній міністр фінансів Альфредс Валдманіс (1938–1939), колишній міністр транспорту Бернхардс Ейнберге (1934–1940), посол у Німеччині Крієвінс, посол в СРСР Робертс Лепіньш, посол у Литві Сея. Латвійський посланець у Лондоні Чарлз Зарінс повідомляв, що у середині червня 1945 р. особливо важким було становище латвійських біженців у Баварії, які змушені були жити в лісах з браком харчування. Жодна міжнародна організація ще не встановила над ними опіки. Лише радянська сторона заявляла про готовність їх репатріювати. Дипломат просив американців не допустити цього.

За домовленістю з американцями у німецькому місті Грейц в Тюрингії було створено Латвійський комітет біженців, який очолив Карліс Скрібіс. Військовий комендант міста запевнив комітетників, що латвійців не будуть депортувати проти їх волі. Проте місцева німецька адміністрація різними способами намагалася розмістити латвійців у таборах переміщених осіб разом з іншими радянськими громадянами, які підлягали репатріації до СРСР [9, img. 92-95].

Питання допомоги вихідцям з балтійських держав у США постало наприкінці Другої світової війни, коли 19 січня 1945 р. Американський Червоний Хрест звернувся до Держдепу стосов-

но сприяння передачі медикаментів зі Швейцарії до Відня, де ними б розпоряджалася Литовська асоціація. Дипломати, відмовився підтримати цю ініціативу, вказавши, що Міжнародний Червоний Хрест (далі – МЧХ) зможе впоратися власними силами [8, img. 176-177].

Влітку 1945 р. питання допомоги балтійським біженцям розглядалося знову. МЧХ звернувся до дипломатів трьох країн стосовно співпраці з питань надання допомоги балтійцям, що перебували в Німеччині, Австрії та Італії. Виконавчий директор нью-йоркського Об'єднаного Литовського фонду допомоги Америки (далі – ОЛФДА) Джозеф Лауцка ініціював збір коштів та одягу для литовських біженців у Європі. За даними МЧХ у червні 1945 р. у німецьких таборах перебувало триста тисяч литовців, ще п'ятдесят тисяч – в австрійських. Литовський посол у Вашингтоні Повілас Жадейкіс висловив сподівання, що за сприяння МЧХ литовський допомоговий фонд власними силами найближчим часом здатен надати допомогу десяти тисячам співгромадян, котрі перебували в американській окупаційній зоні.

У свою чергу естонський генконсул Йоханнес Каїв поскаржився на відсутність на території окупованих союзниками країн національних організацій, що мали практичну можливість надавати допомогу землякам. Він надіслав запит керівнику східноєвропейського відділу Держдепу Елбріджу Деброу на використання для цих потреб двохсот тисяч доларів з фондів естонського уряду, що зберігалися на рахунках у США. Дипломат розраховував використати МЧХ у якості розпорядника коштів. За оцінками Й. Каїва у Європі мало перебувати понад сто тисяч біженців з Естонії.

З аналогічною пропозицією щодо виділення з урядових фондів ста тисяч доларів для фінансування акцій Латвійського Червоного Хреста до заступника держсекретаря Джозефа Кларка Грю звернувся посол Латвії у США Алфредс Білманіс. За даними дипломата, в Німеччині перебувало близько трьохсот тисяч латвійських біженців. На підтримку цієї ініціативи висловився голова Американського Червоного Хреста Бейзіл О'Коннор. 10 липня 1945 р. на спільному засіданні представників Американського Червоного Хреста (Раян), Президентської ради контролю військової допомоги (Бранот) та міністерства фінансів (О'Флагерті) відповідні транзакції коштів балтійських держав на рахунки МЧХ у Швейцарії було схвалено [13, img. 108-115]. По

завершенню бойових дій у Європі активізувалися емігрантські кола та громадськість США. У червні 1945 р. ОЛФДА вирішив направити до Європи професора Ігнаса Кончіуса для сприяння литовським біженцям [12, img. 46-47].

У лютому 1946 р. розпочався інтенсивний скрінінг таборів для переміщених осіб, розташованих на території Німеччини. Ді-пі підлягали усному та письмовому анкетуванню з двадцяти запитань щодо можливості і надалі перебувати під опікою міжнародних структур. Непроходження цієї процедури могло загрожувати репатріацією. Вихідці з країн Балтії на політичні питання відповідали ухильно, щоб не спровокувати хибних звинувачень у співпраці з німцями. Можливість повернення до радянізованих «прибалтійських республік» вони відкрито відкидали у зв'язку зі страхом опинитися в репресивних лещатах тоталітарного режиму. Проте табірна адміністрація намагалася зменшити кількість утриманців. Так, у жовтні 1946 р. змусили 618 вихідців з Естонії залишити один з найбільших таборів Гейзлінген, де перебувало п'ять тисяч естонців. Естонські біженці в американській окупаційній зоні Німеччини, яких восени 1946 р. було близько сорока тисяч осіб, вимагали зміни ставлення до себе [15, img. 110-125]. Вони закликали відкинути радянські концепти і не дивитися на них як на злочинців, колаборантів чи зрадників, а розглядати їх як представників народу, що втративши свою державу боролися за поширення на себе міжнародного захисту. Вчергове постало питання про створення спеціальної структури, яка б опікувалася естонськими біженцями, мала статус спостерігача в МОБ й змогла використати досвід ЮНРРА з працевлаштування.

У 1947 р. питання «балтійських біженців» розглядалося на рівні міжнародних структур. Так, представник МКБ у Бельгії Альбер Ермо одержав інструкції від директора Г. Емерсона у справі сприяння в переговорах між урядом Бельгії та американською військовою адміністрацією щодо перевезення на територію країни двадцяти тисяч ді-пі, що не підлягали репатріації. Розглядалася можливість включення в їх число «балтійців» та розширення проекту за рахунок переміщених осіб з британської окупаційної зони [16, img. 11-12]. Це позиція мала підтримку бельгійського прем'єра та нашоувалася на супротив МЗС.

На початку 1947 р. голова Естонського демократичного клубу в Стокгольмі п. Сіккар звернув увагу американських дипломатів на погіршен-

ня становища земляків у таборах для переміщених осіб на території Німеччини [18, img. 1-7]. Він вказував на погіршення харчового раціону та заміщення лояльно налаштованих працівників ЮНРРА. Особливе обурення та протести емігрантських кіл викликали здійснення «незаконного» на їх думку скрінінгу й також допуск та необмежена діяльність офіцерів радянських репатріаційних місій в таборах ді-пі. Естонські демклубівці прохали розробити план щодо відселення балтійських біженців на території, які перебували б поза сферою будь-яких радянських впливів.

Після 1944 р. біженці з країн Балтії опинилися в багатьох країнах Центральної та Західної Європи, зокрема невелика частина з них перебувала у Швейцарії. Кількасот литовців категорично відмовлялися повертатися до окупованої СРСР Батьківщини. Представник ВРБ у Швейцарії Розвелл МакКлеланд та американський посол Ліланд Гаррісон допомогли одержати дев'яносто тисяч швейцарських франків від ОЛФДА Едварду Тураускасу (литовський репрезентант в Лізі Націй). Окрім того, останній 6 травня 1945 р. поширив пам'ятну записку (*aide-mémoire*), у якій підкреслив, що західні окупаційні адміністрації, ЮНРРА та влада Швейцарії мають розуміти, що литовські та латвійські біженці не є радянськими громадянами і не підлягають репатріації [11, img. 34-37].

За інформацією радника литовської місії в Парижі С. Бакіса у Франції станом на квітень 1945 р. перебувало близько тисячі литовських біженців, у Німеччині від ста до чотирьохсот тисяч [10, img. 38]. Окрім того, дипломат вказував на небезпеку досягнення між французьким урядом домовленості щодо повної репатріації усіх громадян СРСР, до яких могли віднести й вихідців із трьох окупованих балтійських держав.

Латвійський представник у Брюсселі Мікеліс Валтерз повідомляв, що бельгійська сторона готова прийняти частину латвійців у разі урегулювання питання їх громадянства на рівні ООН. Проте СРСР на міжнародній арені наполягав на визнанні їх радянськими громадянами, намагаючись зобразити анексію балтійських країн як «добровільну радянізацію». Латвійський дипломат вимагав від американців припинити направляти латвійців до таборів разом з громадянами СРСР.

Лейт-мотивом листів представників громадських організацій у 1945–1946 рр. був великий страх, пов'язаний із загрозою втрати власного громадянства. Вони побоювалися, що радянська сторона та низка європейських країн на свій

лад трактуватимуть норми Атлантичної хартії, називаючи Балтію частиною СРСР. У зверненні до американської сторони вони продовжували посилалися на норми міжнародного права, коли громадяни окупованої країни зберігають громадянство або ж мають право на визнання політичними біженцями. Балтійці запевняли, що за жодних обставин не приймуть радянських документів, проте в крайньому разі готові визнати себе бездержавниками заради переходу під опіку міжнародних організацій. Першим кроком мала стати заборона репатріювання та перехід під опіку міжнародних структур. Фахівців з поміж балтійців можна залучати при відбудові Європи. Політичне та економічне майбутнє балтійських біженців у Швеції та Німеччині діячі діаспори вбачали у наданні можливості землякам мігрувати в некомуністичні країни Європи, до США чи Британської Співдружності.

Подібну позицію розділяли аналітики новоствореної американської розвідки. Зокрема, Управлінням Стратегічних Служб у серпні 1945 р. констатувалася «наявність стійкого імунітету» від комуністичної пропаганди серед балтійських біженців. Також фахівці УСС повідомляли, що пропонуваній раніше варіант здійснення тиску США на СРСР щодо проведення в трьох балтійських країнах вільних виборів під контролем союзників з метою подальшого їх самовизначення став малореальним. Після масових депортації та мобілізації місцевого населення під приводом «війни з Японією» та переселення на їх місце росіян, демографічно-електоральна картина змінилася, а втілення плану визнали фантастичним. Повернення біженців додому в найближчому майбутньому представники американської розвідки вбачали недоцільним. Для вирішення проблеми пропонувалося дозволити їх виїзд до США та британських домініонів (Канада, Південна Африка) [14, img. 221-227].

Посилення американсько-радянських суперечностей дуже швидко призвело до припинення масової репатріації та поступового згортання діяльності репатріаційних місій СРСР в зоні відповідальності західних союзників на території Німеччини, Австрії та інших країн. Вирішення подальшої долі величезної кількості біженців та переміщених осіб США вбачали у поєднанні принципів кооперації та власної відповідальності. Для того, щоб прийняти на власній землі хоч частину ді-пі, адміністрації Г. Трумена необхідно було провести відповідну підготовчу роботу, щоб «проштовхнути» в Конгресі рішення

про коригування міграційної політики. У листі до конгресмена-демократа від штату Массачусетс Томаса Джозефа Лейна президент Литовської ліги римо-католицьких священників Америки превелебний Майкл Кемезіс звернувся за сприянням у вирішенні проблем литовських біженців [17, img. 69-70]. Лист написали після зборів у коледжі Маріанополіс (Томпсон, штат Коннектикут) 12 лютого 1947 р. Делегати зазначили, що країни балтійського регіону знаходяться під радянським домінуванням, зберігається складана ситуація з біженцями, що розпорошилися по різних країнах Європи. Учасники з'їзду наголошували, що примусова репатріація в СРСР загрожувала смертю, депортацією та рабською працею в трудових таборах. Враховуючи офіційну позицію Держдепу США, представники духовенства висловлювали прохання посприяти недопущенню примусового повернення в радянську Литву «вільних громадян вільної незалежної країни».

Важливим кроком стало звернення Держдепу до депутатів восьмидесятого Конгресу від 22 грудня 1947 р. щодо ухвалення тимчасових заходів з понадквотного прийому мігрантів у США [19, img. 60]. Радник Держсекретаря з юридичних питань Річард Флуной в листі до конгресмена-республіканця від штату Пенсільванія Честера Хейлмана Гросса наголошував, що Держдеп є найбільш поінформованим в цьому питанні з-поміж американських урядових установ і відомств. Також чиновник повідомляв, що європейські біженці від комунізму потерпають від голоду й інших страждань та очікуване збільшення числа втікачів з соцтабору, а отже треба було послаблювати існуючі ліміти.

У редакційній статті Нью-Йорк Таймс «Конгрес та ді-пі» відзначалося відчуття міжнародних зобов'язань парламентською більшістю [2]. Проте відсутність жодних рішень щодо сприяння європейським переміщеним особам оцінювалася журналістами як «дивна сліпота» щодо потреб окремих людей, особливо на фоні зростання загроз тоталітаризму. Згадувалися слухання у Комітеті Палати представників з питань імміграції стосовно долі восьмисот п'ятдесяти тисяч чоловіків, жінок та дітей, що відбулися навесні 1947 р. Їх підсумком мали стати рекомендації Комітету правосуддя. Газетарі не розуміли причину затримки та закликали взяти реальну дієву участь США у розв'язанні проблеми ді-пі. На користь цього наводився аргумент застарілості складного механізму подолання квотних бар'єрів. Так, квотною системою перед-

бачався дозвіл на в'їзд під час фінансового року, що закінчувався у червні, 153 927 осіб. До літа 1947 р. такою можливістю змогли скористатися близько сімдесяти тисяч. Також журналісти виявили й інші недоліки квотної системи – 65 700 місць відводилося британцям і 25 900 німцям, які або не збиралися або не могли в даний час мігрувати до США. Що стосується представників народів, яких було багато серед переміщених осіб, то їхня частка в міграційній квоті була мізерною. Так, на поляків припадало 6524, Литву – 386, Латвію – 286, Естонію – 116 місць. На думку державного комісара з питань промисловості Едварда Корсі ця система вже застаріла, адже більшість квот віддавалася громадянам країн, що у середині XX ст. вже не мігрували до США.

На початку 1948 р. тривало погодження даної ініціативи у різних відомствах. РНБ США готували план прийому радянських біженців, а держдепівський відділ планування політики визнавав це за національний інтерес [20, img. 74]. Ухвалення американським Конгресом «Акту про переміщених осіб» (18 червня 1948 р.) відкрило можливість для початку виїзду балтійських біженців з європейських таборів до Північної Америки. За інформацією військового губернатора генерала Л. Клея станом на початок 1949 р. в американській окупаційній зоні ще залишалося біля ста тисяч вихідців з балтійських країн, які не визнавалися США громадянами СРСР [21, img. 99].

Висновки.

Отже, аналіз зарубіжної історіографії показав, що питання американської участі в допомозі балтійським біженцям, що перебували на звільненій Збройними силами США території Західної та Центральної Європи знайшло часткове відображення в деяких наукових роботах. Проаналізувавши документи американського Держдепу з Національного архіву США вдалося встановити, що Сполучені Штати виділяли вихідців з окупованих СРСР країн Балтії в окрему категорію. Проте особливості американської «політики невизнання» не відкидали можливості співпраці з радянською стороною у деяких аспектах репатріації. У результаті дослідження було показано значущість зусиль балтійських громадських організацій та екзильних дипломатичних представництв щодо співпраці з американським зовнішньополітичним відомством. Можна говорити, що їх співпраця заклала передумови для старту й реалізації Президентом Г. Труменом програми з переселення «переміщених осіб» до США.

REFERENCES

1. Cohen, G.D. (2011). *In War's Wake: Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University Press USA.
2. *Congress and the DP's* (1947, December 22). New York Times, p. 20
3. Frank, M. (2017). *Making Minorities History. Population Transfer in Twentieth-Century Europe*. Oxford: Oxford University Press.
4. Frank, M., & Reinisch, J. (eds.) (2017). *Refugees in Europe, 1919–1959: A Forty Years' Crisis?* London: Bloomsbury Academic.
5. L'Hommedieu, J.H. (2011). Exiles and Constituents: Baltic Refugees and American Cold War Politics, 1948–1960. *Candidate's thesis*, University of Turku.
6. Maegi, B.J. (2008). Dangerous Persons, Delayed Pilgrims: Baltic Displaced Persons and the Making of Cold War America, 1945–1952. *Candidate's thesis*, University of Minnesota.
7. Nuernberger, G.A. (1959). *Foreign relations of the United States, 1940. (Vol. I)*. General. Washington: United States Government Printing Office
8. The U. S. National Archive, Record Group 59, Microcopy 1284, Roll. 55, *Letter to the Officer in Charge of the American Mission in London*, January, 1945.
9. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 56, *Extracts from Reports on Latvian Refugees in Germany*, April 26, 1945.
10. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 57, *Memorandum of Counsellor of the Lithuanian legacy in Paris S. A. Backis concerning the protection of Lithuanian Refugees not willing to repatriated in their occupied native country for political, religious and racial reasons*, April 10, 1945.
11. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 57, *Incoming telegram from US Ambassador in Bern L. Harrison to the Honorable the Secretary of State concerning United Lithuanian Relief Fund*, May 24, 1945.
12. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 57, *Letter from Executive Director of the President's War Relief Control Board James Brunot to Assistant Chief of Special War Problems Division at Department of State Eldred D. Kuppinger*, June 2, 1945.
13. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 58, *Memorandum by International Committee of Red Cross in Geneva to the US Department of State concerning Baltic countries (Lithuania, Estonia and Latvia)*, July 18, 1945.
14. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 59, *Report on Baltic Refugees in Sweden to the Office of Strategic Service*, September 14, 1945.
15. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 66, *Letter from Acting Consul General of Estonia in New York Johannes Kaiv to the Honorable the Secretary of State James F. Byrnes concerning Estonian Refugees in Germany*, November 13, 1946.
16. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 67, *Incoming telegram from W. J. Gallman to the Secretary of State*, January 9, 1947.
17. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 67, *Letter from Lithuanian R. C. Priests' League of America to Congressman Thomas Lane*, February 14, 1947.
18. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 68, *Letter from the Estonian Democratic Club in Stockholm to US Department of State concerning Estonian Refugees in Germany*, March 14, 1947.
19. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 69, *Letter from R. W. Flournoy to C. H. Gross concerning Urgent need of adoption at present Session of Congress of a temporary measure for admission to the United States of Displaced Persons from Europe*, December 22, 1947.
20. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 69, *Letter from Undersecretary of State Robert A. Lovette to Executive Secretary of National Security Council Admiral Sidney W. Souers*, February 19, 1948.
21. The U. S. National Archive, RG 59, M 1284, R. 70, *Secret Report by L. Dawson to G. L. Warren concerning Refugees and Displaced persons*, May 16, 1949.
22. Welles, S. (1940). Baltic Republics. *Statement by the Acting Secretary of State. Department of State Bulletin, III* (57), 48.
23. Wyman, M. (1989). *DP: Europe's displaced persons, 1945–1951*. Philadelphia: Balch Institute Press.

Юшкевич Володимир В'ячеславович

Докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60

Email: volodymyr_yushkevych@ukr.net

Yushkevych Volodymyr

Doctoral student

Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine

ORCID 0000-0001-6338-8557

Цитування: Юшкевич В. В. Біженці з країн Балтії в таборах Центральної та Західної Європи у контексті американської «політики невизнання» в другій половині 1940-х рр. / В. В. Юшкевич // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 2. – С. 80-87.

Citation: Yushkevych, V.V. (2019). Bizhentsi z krain Baltii v taborakh Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy u konteksti amerykanskoj «polityky nevyznannia» v druhii polovyni 1940-kh rr. [Refugees from the Baltic states in the camps of Central and Western Europe in the context of the American «non-recognition policy» in the second half of the 1940's]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (2), 80-87.

Стаття надійшла / Article arrived: 21.01.2018

Схвалено до друку / Accepted: 22.02.2019